

HAL
open science

E

Aleksandar Stefanovic

► **To cite this version:**

Aleksandar Stefanovic.

E

. Colloque international de la Matica srpska – association des membres du Monténégro, Matica srpska, May 2017, Podgorica, Montenegro. pp.441-455. hal-03993547

HAL Id: hal-03993547

<https://hal.sorbonne-universite.fr/hal-03993547>

Submitted on 16 Feb 2023

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

КВАНТИФИКАЦИЈА ИМЕНИЦА СРЕДЊЕГ ГРАМАТИЧКОГ РОДА КОЈЕ
ОЗНАЧАВАЈУ ЖИВА БИЋА И КОЈЕ ИМАЈУ ЈЕДНУ ИЛИ ВИШЕ СУПЛЕТИВНИХ
МНОЖИНА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се осветљавају, у синхронијској перспективи, различите могућности нумеричке квантификације именица средњег граматичког рода које означавају жива бића и које имају једну или више суплетивних множина у српском језику, типа *дете-деца*, *чељаде-чељад*, *пиле-пилад/пилићи*, *унуче-унучад/унучићи*, *ждрепче-ждребад/ждрепчићи/ждрепци* итд. Такође се посвећује посебна пажња подацима и гледиштима који се налазе у језичким приручницима. Констатије се, између осталог, да се неки ставови лингвиста, аутора садашњих граматика, правописа и речника не подударају са савременим узусом.

Кључне речи: именице на *-e/-ета*, именице на *-ић*, збирне именице на *-а* и на *-ад*, суплетивне множине, деминутиви, хипокористици, квантификација, узус, норма

У досадашњој српској (и хрватској) лингвистичкој литератури се врло мало писало о квантификацији именица средњег рода типа *дете*, *пиле*, *ждрепче*, *унуче* итд. које могу значити деминутивност, више или мање хипокористички обојену. Упечатљиво је наиме да се у већини нормативних публикација наведена квантификација помиње само успут а неки пут се у потпуности превиђа. Присутна је дакле велика конфузија у данашњем узусу у употреби бројева са поменутих именицама. Говорници заправо прибегавају алтернативно и често неконсеквентно (иако су неке тенденције израженије) основним (главним) или збирним бројевима, али и бројним именицама на *-ица*. Многа питања која се тичу двојких (или чак тројких) начина квантификације или колебања у односу на нормативни захтев неких израза остају тако без одговора и из тога проистиче необичне (на први поглед) нумеричке конструкције, у колизији са традиционалном граматиком. На примерима из писаних дела, углавном савремених прозних писаца и преводилаца, али и говорног језика, у реферату се анализирају фактори који утичу на квантификацију. Такође, преиспитаћемо и критеријуме (не)нормативности тако реализованих нумеричких конструкција.

Да би се дубље анализирао квантификација поменутих именица средњег рода, важно их је пре свега разврстати у две различите скупине по објектима које означају (особе или животиње). Видећемо да се на основу њихове припадности једној од ових двеју група, нумеричка квантификација врши на различите начине. Ради се дакле о именицама типа *дете-деца*, *чељаде-чељад*¹, *пиле-пилад/пилићи*², *унуче-унучад/унучићи*,

* aleksandar.stefanovic@paris-sorbonne.fr

¹ Бројиве збирне именице на *-а* и на *-ад* (типа *деца*, *чељад*) функционишу као суплетивна множина. Морфолошки су у јединици али смисао је множина. Употребљавају се за означавање множине именица које немају правилне множине. Означују углавном младунчад.

² Напоменимо одмах да је у српском могуће употребити деминутивне именице на *-ић* мушког рода типа *пилић* или *јагњић* место „нормалне” множине именица на *-e/-ета*; оне поседују комплетну деklinацију као и генитив множине и са њима се дакле могу употребити главни као и збирни бројеви: *шест/шесторо јагњића*; *пет/петоро пилића*. Констатије се такође прогресивно губљење деминутивне вредности суфикса *-ић* – у случају именица које могу бити употребљене као суплетивне множине. Као ни код збирних именица (*троје деце*, *петоро пилади* и сл.), тако се и овде „не гледа” на род. Јер

ждрепче-ждребад/ждрепчићи/ждрепци итд. Квантификација им је слична као код именица *брат-браћа* али с неким разликама према морфологији и значењу квантификоване именице (означавање људских бића или животиња).

За исказивање вредности 1 упечатљива је систематска, и врло логична употреба главног броја *један* уз именицу средњег рода: *једно дете/чељаде/пиле*.

Нпр.:

- (1) Једног јутра, ослоњен о ограду брода, видео сам у простору за кување роба како чисти *једно пиле* (...) (И. Павловић, 198)
- (2) Састојале су се од једне чавке, једне ћурке, две гугутке, *једног ждребета* и разних фрагмената. (А. Видаковић, 76)
- (3) (...) поклали су четворо новорођенчади, *двадесет и једно дијете* (...) (В. Драшковић II, 279)

За све вредности за које постоји само главни број (100, 200... 900, 1000 итд.), алтернативог решења нема: *сто деце/чељади/пилади/пилића/ждребаца* итд.:

- (4) Из групе од *три стотине деце* изабрали су нас шесторицу! (Политика, 12/7/2013)
- (5) *Милион масакриране деце* па шта? (ЈБ. Николова, 91)
- (6) (...) па ће вам он *хиљаду служинчади* послати да их на жртву принесете (...) (Ђ. Димитријевић, 15)

1 Именице које означавају особе

Постоје различите могућности нумеричке квантификације поменутих именица у зависности од понуђених множина и значења.

1.1 Именице типа *дете/деца, чељаде/чељад, служинче/служинчад, дериште-деришчад* итд., које означавају особе и које немају суплетивну множину на *-ићи*

У том случају теоријски постоје две могућности које коегзистирају. Могу се употребити главни бројеви (*два, три, четири детета/чељадета/служинчета/дериштета*) или збирни бројеви (*двоје, троје, четворо, петоро* итд. *деце/чељади/служинчади/деришчади*). С тим именицама ће се ипак чешће и лакше употребљавати, у писаном и говорном исказу, збирни бројеви чак и кад је употреба главних бројева потпуно стандардна (вредности од 2 до 4):

- Вредности од 2 до 4

- (7) Он мршав, а жена му пуначка, једнако тако и *двоје дјеце*³, дјечак и дјевојчица. (Ј. Дујмовић, 92)

именички облици типа *пилићи, јагњићи* и сл. иако су у мушком роду, „вреде” као множина за именице *пиле, јагње* и сл. које фактички имају средњи, неутрални род.

³ Збирни бројеви се употребљавају и кад је реч само о деци мушког или женског пола. Тако ће се казати *двоје деце* и кад су оба детета мушког пола. С тим у вези Бабић *et al.* 1991: 666, пишу: „(...) двоје дјеце може се рећи за мушко и женско различита спола и доба, али и за двојицу вршњака или двије вршњакиње” као и Павешкић-Винце 1971: 368 који бележе: „Двоје дјеце – означаје мушко и женско различита спола и различите доби, али и двоје дјеце исте доби било мушког или женског спола” или још Зоричић 1998: 156: „(...) реченица Имам двоје дјеце може значити не само мушко и женско него и двије дјевојчице или два дјечачића” [в. такође сличну анализу код Тома-Осипов 2012: 240 који тврде да у том типу конструкције деца нису обавезно различитог пола („les enfants ici ne sont pas nécessairement de sexe différent”). Опречна мишљења су врло ретка. в. Брабец-Храсте-Живковић 1961: 110; Моловић 1980: 91-92; Станић-Морачић 1989: 113; Барић *et al.* 1999: 135, Симић-Јовановић 2007: 103, који (сви) тврде да

- (8) Хитају горе – тамо ће наћи *обоје деце* своје, Цветка и Љубицу. (М. Глишић, 313)
 (9) *Обоје дјеце* су јој болесни. (РТЛ)
 (10) Љечници се боре за живот *двоје новорођенчади*. (РТЛ)
 (11) То је држао убијањем времена *двоје дершичади*. (А. Наметак, 22)
 (12) ... осам стотина педесет и *троје дјеце* предано је на зимску прехрану... (М. Крлежа I, 70)
 (13) (...) она моја *два дершичета* (...) (В. Стојиљковић, 60)
 (14) Обадвије, малене и ситне, изгледале су као *два дјетета*. (И. Шубарић, 120)

У овом последњем примеру (14) примећујемо да основни број омогућава бољу индивидуализацију (у овом случају сваког детета). Зато се ретко употребљава када се говори о броју деце у смислу породичне линије пошто у том типу исказа говорно лице инсистира на количини, односно на једној нераздвојивој целини чији различити конституенти нису осамостаљени и тако именица *деца* губи сваку индивидуалност⁴.

Када се, међутим, изгуби та породична линија, и када за то постоји могућност, тенденција је велика да се употреби главни број уместо збирног (у великој већини случајева број *два*):

- (15) Сједили смо у кухињи, његова мајка је улазила и излазила, смијешећи се на нас, као на *два дјетета*. (М. Селимовић, 282)
 (16) Живећете складно, верни у љубави, као *два детета*, као две грлице. (Б. Миљковић, 130)
 (17) Меги још више побледе и сад поче да се тресе као Том. *Два* јадна *детета* стискоше се јаче једно уз друго дрхтећи удвоје (...) (А. Николић, 220-221)
 (18) Личили су на *два детета* (...) (Б. Анђић, 52)
 (19) (...) док су били грчевито припијени у полумраку, као *два* заплашена *детета*. (А. Видаковић, 242-243)
 (20) Он се уздржа и да не заплаче од бола, али кад му превише ногу и кад га оставише само с Меги, *оба детета* заплакаше. (А. Николић, 211)
 (21) Он нађе *оба детета* на поду. Том је био онесвешћен, а Меги га је дрмала за јакну (...) (А. Николић, 210)
 (22) *Три детета* су још заточена, а *два* ће ускоро бити пуштена. (РТС)

- Вредности веће од 4

- (23) Упознаћу неку мирну и припросту дјевојку. Имаћемо *петоро дјеце*... (Ј. Дујмовић, 153)
 (24) На влажном земљаном поду, у страшним ритама ваљало се *петоро* голишаве *деце* (...) (В. Парлић, 78)

двоје деце или *петоро деце* упућује на децу различитог пола или различитих година а *два д(ј)етета* на двоје деце истог пола (ово последње само код Моловића 1980 – а Симић-Јовановић 2007. чак забрањују употребу синтагме *два д(ј)етета!*) што се у узусу, по нашем мишљењу, не потврђује: збирна именица *деца* је неутралног рода а код формулације *два детета* – односно код употребе основног броја, пол је референата ирелевантан; в. примере даље у овом раду. Можемо тако навести: „(...) остало му је *двоје дјеце*, старији дечкић седам, а млађи четири године” (М. Крлежа II, 20). Да би се избегла забуна могуће је такође у тим случајевима употребити синтагме типа *двоје, троје* итд. *мушке д(ј)еце* да би се прецизирао пол означених бића: „(...) и како је, од двјеста и нешто душа, претекло само *двоје* тек рођене *мушке дјеце* у кољевци” (В. Драшковић I, 72). Наравно то вреди за све именице које поседују само један род а које означају или могу означити мушкарце као и жене и које не познају промену према полу. С тим типом именица можемо дакле имати исту комбинацију: „(...) њихов стан од једанаест соба с *троје женске служинчади* (...)” (М. Крлежа III, 127).

⁴ Изузетни су противречни примери: „Она је ипак њега испунила, створила је брак, родила је *два детета* (...)” (А. Вујовић, 146); „Видиш, ти имаш *два детета* за која се ваља старати (...)” (А. Николић, 73). Међутим, констатује се такође да, када је потребно инсистирати (о томе в. такође Ивић 1973) на оба детета исте породичне линије, основни број *оба* и његова маркирана верзија *обоје* (в. примере 8 и 9) употребљавају се са истом фреквентношћу: „И мој рођак Том ће ручати овде, а јадна тетка ће сад први пут видети *оба детета*” (А. Николић, 415).

- (25) Лисица окоти седморо младунчади, и Пауна је израђала *седморо дјеце* и сва су јој жива. (Р. Братић, 17)
- (26) Све *осмеро дјеце* Ане и Винка Мандића из Бектежа на свијет је дошло у правилном ритму дјевојчица – дјечак (...) (Арена, 24/6/2012)
- (27) На једној од фотографија, које је пронашао у списима, било је *десеторо чељади*. (В. Драшковић I, 286)
- (28) Истраживање су талијански, јапански и француски истраживачки лабораторији спровели на *дванаестеро талијанске дојенчади*. (Арена, 24/6/2012)
- (29) За кратко време умрло је *петнаесторо чељади* (...) (И. Андрић I, 360)
- (30) Елеанор данас, уз *петнаестеро дјеце*, има педесет четворо унучади и тридесет седморо праунучади. (Политика, 15/11/2016)
- (31) Званично је објављено да је убијено *седамдесет и деветоро деце* током НАТО агресије на Југославију. (РТС)

1.2 Именице типа *сироче/сирочад/сирочићи, пасторче/пасторчад/пасторчићи* итд., које означавају особе и које имају суплетивну множину на *-ићи*

Као и са именицама типа *дете/деца, чељаде/чељад* итд., збирни бројеви се много чешће употребљавају од основних бројева и то чак у случају оних вредности са којима се основни бројеви према норми могу употребити⁵:

- (32) Тада је показао бешику и у бешици то *двоје сирочади* (...) (В. Драшковић I, 72)
- (33) Некаква зла маћеха имала сина Милутина и *троје пасторчади* (...) (В. Карацић I, 341)
- (34) Сведок је, наравно, и Божовићева удовица, али она је мајка *троје сирочади* (...) (В. Драшковић II, 189)
- (35) Сем ово *троје сирочади*, имам још тебе и више никога. (В. Драшковић II, 220)
- (36) (...) поклати су *четворо новорођенчади* (...) (В. Драшковић II, 279)

Употреба основних бројева се међутим не може искључити:

- (37) Прекид са прошлости дошао је природно, као испуњење светог завета, као излечитељски сан на очи *два преморена сирочета* (...) (С. Селенић, 104)
- (38) Не могу се тек тако оставити *два сирочета*. (разг.)

Изгледа да се употреба основних бројева (било у самосталној употреби или као последњи чланови вишечланих основних бројева) ограничава на облике *-ета* једнине, пошто се никад не појављују у комбинацији са суплетивним множинама на *-ићи* (примери се не могу наћи чак ни на Интернету). Исто тако, интересантно је нотирати да се бројне именице на *-ица* (*двојица, тројица...*) не бележе, премда се та употреба не може потпуно искључити јер, као што је познато, именице на *-ићи* које су пореклом демунитивни хипокористици⁶, такође су мушког граматичког рода (в. фн. бр. 2). То се вероватно објашњава чињеницом да те именице на *-ићи* (као што је случај са именицама на *-е, -ета*) обично упућују у множини на неутрално природни род⁷, за које

⁵ Од вредности *пет*, само збирни број има статус нормативног јер уз њега може да стоји генитив (морфолошки у једнини) збирне именице што није случај са основним бројем који захтева множину генитива која не постоји.

⁶ Те именице постају, наиме, праве суплетивне множине губећи постепено, као што смо то истакли, своју деминутивну функцију.

⁷ Једини изузетак се тиче именица *момчић* и *хусарчић* које су како граматичког тако и природног мушког рода. С тим у вези, збирна именица *момчад* (пореклом суплетивна множина именице *момче*) данас се скоро искључиво употребљава (и то нарочито у хрватском стандарду) да би се означио спортски тим или екипа (било мушка било женска). Врло логично њихова квантификација се врши помоћу основних бројева (пошто представљају једну целину): „(...) играчи *обију* момчади (...), (ХРТ); „Казали сте да у финале иду двије најбоље *момчади*. Кома дајете предност? Ивић: *Двије* најбоље *момчади* иду у

пол није битан, а то у неку руку „блокира” употребу бројних именице на *-ица* (пошто оне искључиво означавају скуп мушкараца).

1.3 Именице типа *унуче/унучићи/унучад*, *близанче/блзачићи/близнад* (*близначад*) итд., које означавају људска бића и које су изведене од именица мушког рода са правилном множином и које поседују правилни кореспондент женског рода

Пре било какве анализе квантификације овог типа именица, можемо приметити да се у говорном као и у писаном језику збирни бројеви понекад користе са именицама које означавају само мушку децу:

(39) Погинуло четворо малишана. (Новости, 15/5/2015)

Та употреба је теоријски погрешна (јер у овом специфичном случају норма прописује употребу главних бројева или евентуално бројних именице на *-ица*) али постоји јака тенденција да се она банализује, нарочито у говорном изразу. Наиме, множински облик именице *малишан* вероватно упућује у „лингвистичкој свести” говорника српског језика на децу различитог рода а не само на дечаке. Исти тип колебања може се појавити и са именицама мушког рода *унук* и *близанац*, чија једнина упућује у великој већини случајева на особе мушког пола, и које поседују правилну множину *унуци*, *близанци*.

(40) Данас легендарни романтичар живи у Новом Београду са супругом Зорком, обрадован развојем *троје унука*... (Вести, 2/12/2015)

(41) Сви пунолетни мештани (...) потписали су петицију да *троје унука* (...) остану да живе са бабом и *дедом* (...) (Политика, 12/8/2013)

(42) Ћиро има *петоро унука*. (РТС)

Те именице такође имају кореспонденте женског рода у једнини као и у множини: *унука/унуке*; *близнакиња* (*близаница*) (*близанка*)/*близнакиње* али и кореспонденте *унуче/близанче*, пореклом демунитивни хипокористици, средњег природног и граматичког рода. Њихове правилне или суплетивне множине *унучићи/унучад* или *близанчићи/близнад* се тако употребљавају када је потребно означити унучад или близнад различитог рода или боље речено чији пол није сматран као релевантан. Као што смо већ навели у овом раду, одступања од нормативних правила се могу понекад забележити [в. горе случај са именицом *малишан*, пр. бр. 39; што се тиче именица *унук* и *близанац*, не ради се *stricto sensu* о одступању од норме – *унуци* и *близанци* могу теоријски означити мешовиту групу, јер не одстрањују са сигурношћу женски род – него о једној, рекли бисмо, чудној употреби⁸, пошто се мешовитост групе може исказати другим начинима, в. горе], али изгледа да говорници углавном поштују поделу коју овде предлажемо: имаћемо дакле комбинацију основни број/бројна именица на *-ица* + *унук* и *близанац* када се означају бића мушког пола⁹; основни број + *унука* и *близнакиња* када се означају бића женског пола¹⁰; основни број/збирни број +

финале!„ (Југарњи лист, 7/5/2017); „То је била одлична утакмица *двije* најбоље хрватске ватерполо *момчади*” (ХРТ). Можемо навести једини пример квантификације који смо забележили у смислу „момче, младић”: „И ово *двоје момчади* да иду с њим да му помогну” (РТС, телевизијска серија „Породично благо”).

⁸ Према је неки речници дозвољавају, в. нпр. Шоње (ур.) 2000.

⁹ Комбинација бројна именица на *-ица* + деминутивна именица на *-ићи*, иако врло ретка, такође је могућа.

¹⁰ Чули смо на БКТВ-у један коментар довољно редак да бисмо га цитирали, вероватно проузрокован хиперкорекцијом: „Да ли су НБА и ФИБА *двоје сестре близнакиње*?”

унучета/унучићи/унучад и *близанчета/близанчићи/близнад* када се означају бића мешовитог пола или када се пол не сматра битним¹¹.

Даћемо неколико примера тих различитих употреба:

- основни број/бројна именица на *–ица* + *именица мушког рода*

(43)(...) као *два близанца*-мјехура од сапунице полако се спустише на земљу (...) (Р. Маринковић, 205)

(44)(...) претходно су јој стрељали *два унука* (...) (С. Живак, 101)

(45)(...) има двојицу синова (...) а ту су и *двојица унука* (...) (Политика, 13/9/2013)

(46)Имају троје деце (...) *петорицу унука* и једну унуку. (Политика, 5/4/2013)

- основни број + *именица женског рода*

(47)Из брака са Загом има две кћерке (...) а од њих и *три унуке* (...) (Политика, 17/1/2015)

- збирни број + *збирна именица на –ад*

(48)(...) и њихова снаја са *двоје унучади* (...) (С. Живак, 155)

(49)(...) *двоје* његових *унучади* потичу из брака са Србином, Земунцем. (С. Ђукић, 275)

(50)Код куће ми ћерка и зет и *троје унучади*... (М. Лопушина, 116)

(51)Имао је овај покојник (...) *четворо унучади*, четрдесет и прве године. (В. Драшковић II, 95-96)

(52)Имала сам пуну кућу: три сина, снахе, *једанаесторо унучади*. (С. Ђукић, 263)

(53)Дочекао сам *шеснаесторо унучади* и *двадесет и петоро праунучади* (...) (Вести, 17/1/2015)

(54)Питао се да ли је она праља по занату, или просто роб *двадесеторо-тридесеторо унучади*. (В. Стојиљковић, 200)

(55)Елеанор данас (...) има *педесет четворо унучади* и *тридесет седморо праунучади*. (Политика, 7/6/2016)

(56)Најпосле су сејмени пронашли у једном удаљеном селу *двоје близнади* (...) (И. Андрић II, 108)

(57)Управо тих дана девојка је родила, на некој појати, *двоје близнади*, али *обоје* мртворођено. (И. Андрић II, 131)

- основни број/збирни број + *именица на –ета* или на *–ић*

(58)У њеној породици су и *два унучета* (...) (НИН, 16/9/2014)

(59)Они су као *два близанчета*. (разг.)

(60)Били су ту са своја *два унучића*. (разг.)

(61)Моја комшиница има већ *двоје унучића*. (разг.)

(62)Има *двоје-троје унучића*. (разг.)

У примерима који следе уочљива је употреба множина *близанци* и *близнад* у означавању особа мушког пола (у комбинацији с основним бројем) и особа различитог пола (у комбинацији са збирним бројем) захваљујући врло јасном лингвистичком контексту у којем се поменуте именице налазе у конструкцијама са *два брата* и *двоје деце* које упућују без икаквих недоумица на мушкарце (са именицом *брат*) или на децу различитог пола (са именицом *деца*, која је иначе и сама експлицитирана формулацијом *брат и сестра*):

(63)У возилу се наводно налазило пет особа, од којих су, живот изгубила *два брата близанца* (...) (Политика, 30/5/2016)

¹¹ Важно је назначити да је у том значењу далеко најучесталија комбинација збирни број + збирна именица на *–ад* (в. наше примере).

(64) Сељаци који су ноћу слушали гуслара причали су да је вила која руши градњу поручила Абидаги да неће престати са рушењем док не узидају у темеље *двоје деце близнади*, брата и сестру, Стоју и Остоју по имену. (И. Андрић II, 130)

1.4 Именице типа *ћаче/ћачићи/ћачад* итд., које означавају особе и које су изведене од именица-епицена мушког рода са правилном множином и које не поседују кореспондента женског рода

Можемо приметити занимљив феномен у вези са оним што смо до сада изнели и који се тиче именица-епицена типа *ћак*¹² које поседују два деминутива/хипокористика у једнини средњег и мушког рода: на *–е*, *–ета* (*ћаче*, мн. *ћачад*) и на *–ић* (*ћачић*, мн. *ћачићи*). Те именице-деминутиви/хипокористички, обе изведене од именице/епицена задржавају наине ту своју семантичку карактеристику и познају самим тим, као и сваки други епицен, зависно од лингвистичке ситуације, квантификацију са главним бројевима, збирним бројевима али и бројним именицама на *–ица*¹³.

Неколико примера:

- основни број за означавање особе мушког рода

(65) Уто се помолише на врата два *ћакона* и *три ћачића* у далматинској варошкој ношњи. (С. Матавуљ, 45)

- бројна именица на *–ица* за означавање особе мушког рода

(66)(...) а она *тројица ћачића* мало се одмакуше. (С. Матавуљ, 49)

- основни број за означавање особе чији се род не прецизира

(67)(...) *два мала Циганчета* с куждравим главицама леже потрбушке (...) (А. Николић, 130)

Претпостављамо да се (свакако ретка) употреба бројних именица на *–ица* уз именице типа *ћачић* или *унучић*, може једноставно објаснити чињеницом да у „лингвистичкој свести” говорника, ти деминутиви у једнини више упућују на именице *ћак* и *унук*, а маће на *ћаче* или *унуче* и могу према томе, иако ретко, бити повезане у множини са природним мушким родом [иако су *ћак* (па чак и *унук*) епицени]. То међутим није случај са именицама типа *сирочић* или *пасторчић* које систематски упућују у једнини као и у множини на средњи род (*сироче*, *пасторче* итд., в. тачку 1.2).

2 Именице које означавају животиње

Што се тиче именица које означавају животиње, типа *пиле/пилад/пилићи*, *јаре/јарад/јарићи*, *магаре/магарад*, *назиме/назимад*, *ждрепче/ждребад/ждрепчићи/ждрепци*, итд. у српских говорника тенденција ка

¹² Понашају се нпр. на исти начин именице мушког рода која значе припадност некој заједници (етничкој, религијозној, територијалној) и које имају „окрњену множину”: *Циганин/Циганче* (мн. *Циганчад*) - *Циганчић* (мн. *Циганчићи*); *Албанац/Албанче* (мн. *Албанчад*) - *Албанчић* (мн. *Албанчићи*); *Србин/Српче* (мн. *Српчад*) - *Српчић* (мн. *Српчићи*) итд.

¹³ Једино ограничење је на нивоу множине на *–ад* која теоријски дозвољава само квантификацију са збирним бројевима. Међутим као што је то случај са другим, сличним именицама на *–ад* (в. даље), употреба главних бројева, типа *педесет Албанчади*, нарочито за веће вредности, не може се одстранити. С друге стране, и у овом случају изгледа да се не констатује употреба бројних именица на *–ица*.

употреби главних бројева¹⁴ са именицама у облицима на *-ета*, на први је поглед врло изражена за вредности од 2 до 4 у говорном као и у писаном изразу: имаћемо дакле много чешће *два, три, четири пилета, јарета* [или у мањој мери, граматичку правилну конструкцију (паукал – или генитив множине за вредности веће од пет – после главног броја) али коју граматичари ретко помињу¹⁵: *два, три, четири пилића*] него *двоје, троје, четворо пиледи/јаради* иако је та употреба жива, нарочито, али не једино, у хрватском стандарду (в. фн. бр. 19).

Наведимо неколико примера које смо забележили у писаном (укључујући примере дискурса) и у говорном језику:

- основни број + именице на *-ета*

- (68) Одмах закла *два пилета* (...) (Р. Братић, 206)
(69) Као *два ћурета* (...) тетурали смо се неколико страшних месеци (...) (С. Селенић, 104)
(70) Јуче сам нашао *два мечета*, били су као *два мачета*. (РТС, 03/10/2014)
(71) ... *два назимета* неког Симе Иванића провукла се кроз плот... (М. Глишић, 13)
(72) Пролетос сте узели (...) *два телета*, једног бика (...) (З. Велимировић, 135)
(73) (...) добро оглодане коске од *два-три пилета*. (Н. Милићевић, 187)
(74) Али, шта мислиш, да ја закољем *два-три пилета* (...) (А. Николић, 21)
(75) (...) а младожења је уз то за народ изнео на трг *четири печена телета*. (Б. Анђић, 20)

- основни број + именице на *-ићи*

- (76) И да принесу прилог, као што је речено у закону Господњему, двије грлице, или *два голубића*. (В. Карацић II, 96)
(77) Кажи јој да је вук а да су колачићи *три прасића*. (РТС, серија *Cosby show*-превод)

- збирни број + збирна именица на *-ад*

- (78) Једно од то *двоје паишчади* преживјеће рат и ископати Османовиће. (В. Драшковић I, 106)
(79) А јеси ли, болан, већ што донио него то *двоје згурено пиледи*? (В. Карацић I, 278)
(80) Од кретног иметка имао је: (...) *двоје магаради* и свињу за посјек. (С. Матавуљ, 19)
(81) Заобишли смо је са источне стране и дошли до споредног улаза, отворили га и ушли у шталу у којој су биле три краве и *троје јунади*. (А. Вујовић, 47)

Врло логично, за вредности веће од 4, употреба збирних бројева са именицама на *-ад*, коегзистира са употребом главних бројева са (деминутивним) именицама на *-ићи*:

- збирни број + збирна именица на *-ад*

- (82) На брацку је готова погодба: даћете нам једног вола... *петоро теледи* и *шесторо ждребади*... (В. Карацић I, 322)
(83) Тако једанпут занеможе му *петоро назимади* од грознице... (М. Глишић, 129)
(84) Њему не одговара ни пореска управа којој се жалио сто пута од рата наовамо што су му у порез урачунали *петоро јагњади* више (...). (Р. Братић, 135)
(85) Лисица окоти *седморо младунчади* (...) (Р. Братић, 17)
(86) (...) четрдесет крава с *десеторо теледи*, двадесет магарица с *десеторо магаради*. (Ђ. Даничић, 31)

¹⁴ Као што смо то већ навели у овом раду, објашњење је можда у томе што је за мање количине (2, 3, 4...), индивидуализација лакша, „нормалнија” и зато се у већој мери прибегава главним бројевима него збирним бројевима. Скуп је више представљен као блок, тоталитет са збирним бројем, а референти су више индивидуализовани са основним бројем.

¹⁵ Помињу је само Симић-Јовановић 2007: 103 и Тома-Осипов 2012: 240. Исправност те конструкције је међутим потврђена многим примера који се могу забележити у писаном и у говорном језику (в. у нашем раду).

- основни број + именице на *-ићи*

(87)(...) данас *пет ћурића* угинуло. (З. Велимировић, 88)

(88) Рецимо да имаш *седам пилића* и да продаш *три*, колико би ти остало? (РТЦГ)

(89) Била се омачила, имала је *седам мачића*, седам слепих златника. (Б. Петровић, 68)

(90) Сконтао је да је за званице заклано *четрдесет ћурића* (...) (Б. Анђић, 20)

Такође можемо приметити да се комбинација збирни број + деминутивна именица на *-ић* у множини, коју граматичари увелико предлажу¹⁶ ипак врло ретко реализује.

Наведимо неколико ретких примера које смо пронашли:

(91) Била једна кокошка па имала *деветоро пилића*. (...) Једном је кокошка обећала пилићима да ће им донети из поља цео клас. (...) *Осморо* се радовало (...) (РТС, превод Андерсенове бајке)

(92) На Кантаревцу сам затекла ипак неколицину младих који су окретали *двоје пилића* на ражњу. (Политика, 5/5/2016)

(93) Изгледају као *троје* малих тужних *мачића*. (РТС, серија *Cosby Show*-превод)

За све категорије именица које смо анализирали у овом раду (било дакле да означују животиње или особе), може се запазити значајан број нестандартне употребе основних бројева, нарочито у говорном изразу.

Нпр.:

(94)*Ту се сваке ноћи пекло *пет јагњета*. (РТС)

Тако смо неколико пута сусрели односно чули тај тип комбинације: *основни број + именица средњег рода у облику на -ета* и нарочито: *пет пилета* и *пет јагњета* (као у примеру бр. 95 преузетог са РТС-а) или још *десет пилета* или *педесет пилета*. Што се тиче асоцијација *пет пилета* или *пет јагњета*, потребно је овде подсетити да је конгруенција са основним бројевима 4 и 5 (бројеви између којих се налази и „прелаз” између паукала и генитива множине) та која проузрокује највише грешака и колебања јер говорници мешају рекције двају главних бројева јер су они нумерички блиски; то, између осталог, може објаснити нестандартну употребу основног броја у овом случају (в. такође објашњење дато у вези са примером бр. 95 преузетог од М. Црњанског). Ређе, та констатација вреди и за писмени језик:

(95)*Боса стопала им беху сасвим модра, као промрзла и отекала, и, видевши тих шест згрчених ногу, као *шест* одераних *јагњета*, Исакович се једва усуди да погледа горе. (М. Црњански, 149-150)

Конструкција (употреба паукалних облика квантификованих именица уместо генитива множине са основним бројевима *пет*, *шест* итд.) коју предлаже Црњански, односно његов наратор, не може се сматрати стандардном¹⁷ јер се у нормативним

¹⁶ В. нпр. Караџић 1814: 39; Даничић 1872: 49; Маретић 1963: 229; Барић *et al.* 1997: 219; Пецо-Станојчић 1972: 258; Пешикан-Јерковић-Пижурица 1997: 196; Рагуж 1997: 105; Симић-Јовановић 2007: 103; Тома-Осипов 2012: 240.

¹⁷ О овој необичној морфолошкој реализацији код Милоша Црњанског (*шест јагњета*), в. такође код: Станојчић 1998, који даје два могућа објашњења за њено образовање: 1) унификација парадигме дефлекције именица на *-e/-ета* типа *јагње – јагњад/јагњићи* и именица типа *дугме – дугмад/дугмета* које имају регуларну множину *дугмета* и суплетивну *дугмад* и које се по норми квантификују само с основним бројевима; 2) могуће „укрштавање књижевнојезичког и дијалекатског у спонтаном језику говорника који је дати облик употребио”.

публикацијама прецизира да за тај тип именица (*јагње*), допуну бројева већих од 4 у генитиву множине треба преузети од генитива парадигми суплетивних облика за множину. За именицу *јагње*, то би била допуна у генитиву множине (*јагњића*), или у једнини ако се ради о збирној именици (*јагњади*). Те две именице, које означавају жива бића, могу се дакле само употребити или са збирним бројевима или са основним бројевима – једино са деминутивним именицама на *-ићи*. Стандардна конструкција би дакле гласила: *шесторо јагњади/јагњића* или *шест јагњића*¹⁸.

Као што смо то већ напоменули налазимо тако примере нестандартне екстензије употребе основних бројева са збирним именицама у генитиву једнине, нпр.:

(96)*У склоништу се налази око *десет деце*. (РТС)

(97)*(...) каже се да је Тито имао *тридесет* ванбрачне *деце*! (БКТВ)

(98)*На тренинге долази око *сто двадесет*, *сто тридесет деце*. (БКТВ)

(99)**Осам деце* је већ добило стипендију за фудбалску академију. (РТС)

Тај тип „грешака” остаје ипак изузетан, и свакако необичан за говорнике српског језика који скоро систематски употребљавају збирне бројева са именицом *деца*¹⁹. Он је међутим учесталији са већим бројевима (више са десетицама него са јединицама) и може се, вероватно, објаснити чињеницом да основни број *сто* као и бројеви образовани њиме, немајући збирну варијанту, могу бити употребљени у стандарду са збирним именицама (в. наш увод): *сто д(ј)еце*, *сто пилади* и тако се нпр. лако прелази на *тридесет деце*.

На темељу свега горе наведеног можемо закључити да постоје две главне тенденције што се тиче квантификације именица које означавају жива бића и која имају једну или више суплетивних множина:

- Масовна и доминантна употреба збирних бројева са суплетивним множинама на *-ад* за именице које означавају жива бића, осим у случају именице *дете*, и то за вредности од 2 до 4, када је потребно извршити индивидуализацију сваког детета²⁰ (нарочито када није у питању породична линија) и за именице типа *ђаче*

¹⁸ *Шесторо/шест јагањаца* би такође било могуће, пошто је *јагањци* један од суплетивних облика множине именице *јагње*, али чија је употреба врло ретка. Тај тип суплетивне множине се наине слабо користи у модерном језику за образовање нумеричких конструкција осим, можда, облика *младунци*, *штенци* и *ждрепци* који се понекад појављују са главним бројевима и у мањој мери са збирним. Те комбинације се не помињу у нормативним публикацијама и као што је случај са осталим суплетивним множинама ни овде се „не гледа” ни на род ни на године референата у том типу квантификације.

¹⁹ То међутим није случај са осталим облицима суплетивне множине. Забележили смо нпр. „Добили смо ове године *четрнаест младунчади*” (БКТВ); или на РТС-у: *шест пилади*, *педесет пилади*, *двадесет јагњади* (генитив једнине са основним бројевима већим од 4). Граматичари стигматизују ту комбинацију иако је она доста уобичајена у српском језику; в. нпр. Маретић 1963: 229. Иста комбинација *основни број + збирна именица -ад*, значајно је мање уобичајена када је потребно означити особе. Колико нам је познато, једини граматичари који је прихватају су Мразовић-Вукадиновић 1990: 680 који цитирају *пет унучади*. Та нестандартна употреба чак понекад изгледа прихватљивија изворним говорницима што још једанпут показује колико је стандард нестабилан. То се можда такође може објаснити чињеницом да се основни бројеви више употребљавају са облицима једнине на *-ета*. Јака је дакле тенденција да се тај исти тип конструкције користи и у множини (то објашњење може да важи и за облик у примеру бр. 95 преузетог од Црњанског). Додајмо и то да је употреба основних бројева можда чешћа у српском стандарду јер се збирне именице на *-ад* више користе у хрватском стандарду према примерима који се могу наћи код писаца пореклом са тог горњег подручја.

²⁰ То наравно важи и за друге именице, када се употреби основни број ради „индивидуализације”; међутим језик нарочито прибегава тој употреби са именицом *дете*.

(дериват од именице-эпигена) за које збирни бројеви коегзистирају са мање-више истом учесталашћу са основним бројевима и бројним именицама на *-ица*.

- Френквентнија употреба главних бројева са облицима на *-ета* именица које означавају животиње, или са њиховим суплетивним множинама на *-ићи*, у односу на употребу збирних бројева са суплетивним множинама на *-ад*, и то чак (истини за вољу у мањој мери) за вредности веће од 4 (значајна употреба главних бројева са суплетивним облицима множина на *-ићи*, а неки пут чак, у нестандартној употреби, са именицама на *-ета* или са суплетивним облицима множина на *-ад*).

ИЗВОРИ

а) књижевноуметничка дела:

- И. Андрић I – Иво Андрић, *Травничка хроника*, Просвета, Београд, 1996.
- И. Андрић II – Иво Андрић, *На Дрини ћуприја*, Просвета, Београд, 1996.
- Б. Анђић – Branko Anđić, *Hronika najavljene smrti* [превод са шпанског; наслов оригинала: *Cronica de una muerte anunciada* (G. Garcia Marquez)], Narodna knjiga, Beograd, 1982.
- Р. Братић – Радослав Братић, *Слика без оца*, БИГЗ, Београд, 1992.
- З. Велимировић – Зорка Велимировић, *Медвед и друге драме* [превод са руског, наслов оригинала: *Медведь* (прва драма) (Чехов)], Народна Просвета, Београд, 1939.
- А. Видаковић – Aleksandar Vidaković, *Tamni cvet* [превод са енглеског; наслов оригинала: *The dark flower* (J. Galsworthy)], Rad, Beograd, 1959.
- А. Вујовић – Александар Вујовић, *Клошар*, Заслон, Шабац, 1999.
- М. Глишић – Милован Глишић, *Целокупна дела (књига прва)*, Библиотека Српских Писаца – Народна просвета, Београд, 1928.
- Ђуро Даничић, *Библија или Свето писмо (превод Старог завета)*, Издање Библијског друштва, Београд, 1995.
- Ђ. Димитријевић – Đorđe Dimitrijević, *Osmeh Kraljevića Marka* [превод с француског; наслов оригинала: *Nouvelles orientales* (M. Yourcenar)], BIGZ, Beograd, 1980.
- В. Драшковић I – Вук Драшковић, *Нож*, Српска реч, Београд, 1998.
- В. Драшковић II – Вук Драшковић, *Руски конзул*, Стилос, Београд, 1993.
- Ј. Дујмовић – Josip Dujmović, *Krici iz trućnog doma*, Libero, Sarajevo, 1994.
- С. Ђукић – Slavoljub Đukić, *Kraj srpske bajke*, K.V.S, Beograd, 1999.
- С. Живак – Страхиња Живак, *Живим да сведочим*, Јавност, Сарајево, 1996.
- В. Карацић I – Вук Карацић, *Српске народне приповијетке*, Српска краљевска академија, Београд, 1927.
- В. Карацић II – Вук Карацић, *Нови Завет*, превод, Издање библијског друштва, Београд, 1987.
- М. Крлежа I – Мирослав Крлежа, *Глембајеви – драме*, Слобода, Београд, 1977.
- М. Крлежа II – Мирослав Крлежа, *Три Домобрана – Битка код Бистрице Лесне*, Просвета, Београд, 1966.
- М. Крлежа III – Miroslav Krleža, *Povratak Filipa Latinovića*, Nolit, Beograd, 1969.
- М. Лопушина – Марко Лопушина, *Најзагонетније југословенске убице*, Народна Књига, Београд, 1997.
- Р. Маринковић – Ранко Маринковић, *Киклоп*, Просвета, Београд, 1965.
- С. Матавуљ – Симо Матавуљ, *Бакоња Фра Брне*, Бранко Ђоновић, Београд, 1962.
- Н. Милићевић – Ника Милићевић [превод с енглеског; наслов оригинала: *The adventures of Tom Sawyer* (M. Twain)], Веселин Маслеша, Сарајево, 1971.
- Б. Миљковић – Бранислав Миљковић, *Тврдица – Тартиф* [превод са француског; наслов оригинала: *L'Avare – le Tartuffe* (Molière)], Нолит, Београд, 1966.
- А. Наметак – Alija Nametak, *Vajram žrtava*, Matica hrvatska, Zagreb, 1931.

- А. Николић – Андра Николић, *Воденица на Флоси* [превод са енглеског; наслов оригинала: *The mill on the Floss* (G. Eliot)], Народна књига, Београд, 1967.
- Љ. Николова – Ljiljana Nikolova, *Slomljena žena* [превод са француског; наслов оригинала: *La femme rompue* (S. de Beauvoir)], Pešić i sinovi, Beograd, 1997.
- И. Павловић – Ivanka Pavlović, *Hadrijanovi memoari* [превод са француског; наслов оригинала: *Mémoires d'Hadrien* (M. Yourcenar)], Nolit, Beograd, 1983.
- В. Парлић – Велимир Парлић, *Лет душе*, Књижевна заједница Звездара – Апостроф – Народна библиотека Јован Поповић, Београд – Урошевац, 1996.
- Б. Петровић – Бранислав Петровић, *Да видиш чуда*, Јединство, Приштина, 1990.
- С. Селенић – Slobodan Selenić, *Očevi i oci*, Prosveta – Dereta, Beograd, 1996.
- М. Селимовић – Меша Селимовић, *Дервиш и смрт*, Просвета, Београд, 1996.
- В. Стојиљковић – Vlada Stojiljković, *1984* [превод са енглеског; наслов оригинала: *Nineteen eighty-four* (G. Orwell)], BIGZ – August Cesarec, Beograd – Zagreb, 1984.
- М. Црњански – Miloš Crnjanski, *Seobe I*, BIGZ, Beograd, 1987.
- И. Шубарић – Ivan Šubarić, *George Sand, povijest moga života* [превод са француског; наслов оригинала: *Histoire de ma vie* (G. Sand)], Zora, Zagreb, 1964.

б) новине:

- Арена – *Arena*, недељне новине, Загреб.
- Вести – *Вести*, дневне новине, Београд.
- Време – *Vreme*, недељне новине, Београд.
- Јутарњи лист – *Jutarnji list*, дневне новине, Загреб.
- НИН – *НИН*, недељне новине, Београд.
- Новости – *Новости*, дневне новине, Београд.
- Политика – *Политика*, дневне новине, Београд.

в) телевизијске станице:

- БКТВ – *БК телевизија*.
- РТЛ – *RTL Hrvatska*.
- РТС – *Радио Телевизија Србије*.
- РТЦГ – *Радио Телевизија Црне Горе*.
- ХРТ – *Hrvatska Radio Televizija*.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић et al. 1991:** S. Babić, D. Brozović, M. Moguš et al., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb: Hrvatska Akademija Znanosti i Umjetnosti – Globus.
- Барић et al.⁴ 1997:** E. Barić, M. Lončarić, D. Malić et al., *Hrvatska Gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Барић et al. 1999:** E. Barić, L. Hudaček, N. Koharović et al., *Hrvatski jezični savjetnik*, Zagreb: Školske novine.
- Брабец-Храсте-Живковић² 1961:** I. Brabec, M. Hraste, S. Živković, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Даничић 1872:** Ђ. Даничић, *Облици српскога или хрватскога језика*, Загреб: Штампарија Драгутина Албрехта.
- Зоричић 1998:** I. Zoričić, *Hrvatski u praksi*, Pula: Žakan Juri.
- Ивић 1973:** М. Ивић, „О неким синтаксичким конструкцијама с квантификаторима у стандарном српскохрватском”, Београд: *Јужнословенски филолог*, XXX, 329-335.
- Караџић 1814:** В. Караџић, *Писменица сербскога језика*, Беч: Печатња Јоана Шнирера.
- Маретић³ 1963:** Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Моловић 1980:** Ј. Molović, „Dva, Dve i Dvoje”, Zagreb: *Jezik*, XXVII, 91-92.

- Мразовић-Вукадиновић 1990:** P. Mrazović, Z. Vukadinović, *Gramatika srpsohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Павешаћ-Винце 1971:** S. Pavešić, Z. Vince, *Jezički savjetnik s gramatikom*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Пецо-Станојчић 1972:** A. Песо, Ž. Stanojčić, *Srpskohrvatski jezik: Enciklopedijski leksikon*, Beograd: Interpres.
- Пешикан-Јерковић-Пижурица² 1997:** М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурица, *Правонис српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Рагуж 1997:** D. Raguž, *Praktična hrvatska gramatika*, Zagreb: Medecinska Naklada.
- Симић-Јовановић 2007:** Р. Симић, Ј. Јовановић, *Мала српска граматика*, Београд: Јасен.
- Станић-Морачић 1989:** М. Stanić, D. Moračić, *Jezičko pravopisni savetnik*, Beograd: Naučna knjiga.
- Станојчић 1998:** Ж. Станојчић, „О специфичној употреби неких облика у језику Сеоба М. Црњанског”, Београд: *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Међународни славистички центар, 159-165.
- Тома-Осипов 2012:** P.-L. Thomas, V. Osipov, *Grammaire du BCMS*, Paris: Institut d'études slaves.
- Шоње 2000:** J. Šonje, glav. urednik, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga.

Aleksandar Stefanovic

LE DÉNOMBREMENT DES SUBSTANTIFS NEUTRES DE GENRE GRAMMATICAL
NEUTRE QUI DÉSIGNENT DES ÊTRES VIVANTS ET QUI ONT UN OU PLUSIEURS
PLURIELS SUPPLÉTIFS DANS LA LANGUE SERBE

(Résumé)

L'article a pour ambition d'éclairer par une approche synchronique le dénombrement des substantifs neutres de genre grammatical neutre qui désignent des êtres vivants et qui ont un ou plusieurs pluriels supplétifs du type *dete-deca* (enfant-enfants), *čeljade-čeljad* (individu-individus), *pile-pilad/pilići* (poussin-poussins), *unuče-unučad/unućići* (petit-fils/petite fille-petits-enfants), *ždrepcе-ždrebad/ždrepcići/ždrepci* (poulin-poulins) etc. Une attention toute particulière est portée aux ouvrages normatifs (grammaires, précis d'orthographe, dictionnaires). On constate, entre autres, que les conclusions des prescripteurs et créateurs de la norme actuelle sont dans certains cas en contradiction avec l'usage.

Mots clés : substantifs en –e/–eta, substantifs en –ić, substantifs collectifs en –a et en –ad, pluriels supplétifs, diminutifs, hypocoristiques, norme, usage.